

Arizmendiarrietaren gizaki kooperatiboaz

JOXE AZURMENDI*

Krisian gaude, ekonomia mundialean ez ezik Arrasateko kooperatibismoaren krisi partikular batean ere bai (oroit Fagor). Eta krisi garaietako aztoramenduan, tarte bat pausatu eta begirada iturrietara itzultzea komeni izaten omen da: hasmentako espiritura.

1. Iturrira itzuli

Iturria gure kasuan Arizmendiarrietaren pentsamendua da, ik. *El hombre cooperativo. Pensamiento de Arizmendiarieta* [aurrerantzean HC], CLP/LKA 1984. Euskaraz badago azalpen polit askoa eta pedagogikoa pentsamendu horrena LANKIko bost kideren artean paratua: *Lankidetza. Arizmendiarrietaren eraldaketa proiektua*, Lanki/Huhezi, Eskoriatza 2000 [aurrerantzean L]¹. Ez dago zertan esan mundua asko ibili dela, Don Jose Mariaren inspirazioaren argitara estreinako lagunek Arrasateko Kooperatibismoa (“arizmenditarra”) abiatu zutenetik hona: “gaurko enpresa egiteko eta ulertzeko modua ez da duela mende erdi Arrasateko kooperatibak erne zirenekoaren parekoa”. Bizi-inguruarekin batera kooperatibismoak ere aldatu beharra izan du; “merkatu global berriranzko joerek molde kooperatiboa for-

* EHUko irakaslea. Filosofoa eta Idazlea. Donostia.

¹ Honako hauek dituzu autoreak: AGIRRE Nerea, ELIO Eunate, GARCIA Oihana, UDAONDO Ainara, AZKARRAGA Joseba eta SARASUA Jon.

maz aldatzera” eraman dute beti ez hoberako, dirudienez (O. Garcia). Enpresa kooperatiboaren Arrasateko ereduak ideiatzeko tenorean, kontrasterako erreferentzia bezala Arizmendiarrietan enpresa sobietarra eta enpresa kapitalista begiztatu zituen bere garaian. Artean enpresa sobietarra funditua da, enpresa kapitalista klasikoa biziki antzaldatua, eredu kooperatiboa bera itxuragaldia eta birmoldaketa premian.

Oihana Garcia Insaustik azterketa kritiko bikain bat dauka, argitsua, azkenaldian enpresa kapitalista nola erreberritu den —produktzio sistema guztia, baina bereziki langileen partaidetzaren kapituluak—, eta horrek nola erasan dien kooperatibei: *Partehartzea enpresan. Begiratu historikoa, begiratu kritikoa eta lankidetzaren begirata*, Lanki/Huhezi, Eskoriatza 2003. Kooperatibak —irakurtzen diogu Oihana Garciari— hainbat berri-beharkizunen aurrean pasiboegiak izan dira. Askotan beste esperientzia batzuetatik kopiatzera mugatu dira, soluzioak beren baitatik ernarazi gabe, euren filosofiak a priori beste inor baino abiapuntu hobean jartzen zituen arren horretarako (228, 241 orr.). Globalizaziora egokitu nahirik hobetsi den efikaziaren garramurra edo “pragmatismoaren aroak” (J. M. Ormaetxea) enpresa kooperatiboa eta edozein enpresa kapitalista batabestearen antzekoegiak bihurtzeko arriskua ekarri du, “genesi garaiko zentzu, balio eta izpiritu kooperatibistarekiko nola baiteko urruntzea eta hazkuntza eta errentagarritasun ekonomikoaren alderako labaintzea” eraginez (231 or.), hots, “hozte demokratikoa” (233 or.). “Lan komunitatetik sare organizatibo konplexu batera igarotzeak kooperatibisten bizipenak eta kooperatibarekiko gertutasun eta atxikimendu sentimenduak ahuldu dituzte eta, hortaz, inplikazio eta parte-hartze aktibo baterako bideak zaildu” (235 or.). Kooperatibistak berriro lanpekoak bihurtzeko bidean doaz, lanaren nagusiak izan ordez; lagun eta lankide izan ordez, batabestearen aldameneko arrotzak bihurtzeko bidean.

Krisiaren uneak kritikaren orena izan behar luke, autokritikarena batik bat, eta eskertzekoak dira horiek. Hala ere neu —beti barreratik bakarrik begira—, ez naiz inor kooperatibismoaren kritikan ausartzeko. O. Garciak, alabaina, egungo kooperatibismoaren aje oinarrizko bezala, besteren artean, “hezkuntza kooperatiboaren hutsunea” nabarmentzen du. Lehen kooperatibista kontzientziatu eta aktiboek formazio teknikoaren alboan formazio kultural-espiritual kooperatibista sendoa gozartu zuten. “Hezkuntza izan zen esperientziaren abiapuntua; lehen kooperatiba sortu aurretik hainbat urte eskaini zitzaizkion hezkuntza tekniko-profesional eta hezkuntza kooperatibo-sozialari (...). Proiektu eta kultura kooperatiboak arnasberritzeko beharrezko du belaunaldi berriei egitasmoaren ibilbidea, zentzuak, norabidea eta ilusiobideak transmititzea batetik eta egungo munduaren irakurketa egiteko baliabideak ematea bestetik, esperientzia beraren garapen osasuntsua bermatze aldera” (235 or.).

Itzul gaitezen, bada, gerraoste idorrean bere ideiekin kooperatibismoaren hazia erein zuen Don Jose Maria koadjutore gaztearen heziketa lan apal hartara, omenaldi gisa hein batean harentzat eta guretzat hausnarketa gisa heintxo bat. Haren pentsamendua bere garaian eta testuinguru intelektualean kokatzen saiatuko gara.

Zein da pentsamendu kooperatiboaren muin-muina? Zertan bereizten da beste soka filosofiko batzuetatik?

2. Pertsonaren zentraltasuna

Lehenbizikoa pertsona izatea da; kooperatibista izatea geroko geroan etorriko da. Pertsona da kooperatibismoaren asentua. Kooperatibek ezin dute funtzionatu, pertsonak ez badute funtzionatzen; hots, ez badira espiritu kooperatiboak. Arrasateko gazteekin lanean hasi denean, Arizmendiarrietaren xedea haiei pertsonak egingen laguntzea izan da, ez kooperatibistak egitea.

Pertsonaren ideian komunitatearena eta elkartasunarena sartzen da —solidaritatea, kooperazioa—; horren ondorioa baino ez dira izan gero lan antolaketa kooperatiboa eta fabrikak.

Espiritu kooperatiboa ikasi eta landu egin behar da; pertsona izaten ikasiz ikasten da hain zuzen ere elkarlagun izaten. Pertsona izan eta kooperatiboa izan —solidarioa—, biak bat da. Askotan errepikatua da Arizmendiarrietak lan eskerga egin zuela gazteak ikasketa horretan orientatzen. Eta ezaguna da, gazteok lantegi kooperatiboak sortu ahal izateko aurrebaldintza heziketa hori izan dela. Beharbada gutxiago aipatzen dena da, kooperatibak sortu eta indartu eta gero ere Arizmendiarrietak hil arteko guztian jarraitu duela gogo horri bizirik eutsi eta beti biziberri-tu beharra dagoela eragoten. Inoiz ez da nekatu sermoietan², TU aldizkariko artikulutxoetan, ospakizunetako hitzaldietan, langileekin solasetan, bakoitzaren golkoan sutxo hori hauspotzen eta hauspotzen. Izan ere, gaurko munduaren erritmoan “etengabeko hezkuntza” teknologikoa ezinbestekoa da dudarik gabe; eta baitezpadakoa da modu berean “etengabeko hezkuntza” morala, pertsonala. Pertsona izatea, nortasuna, betiko eginkizuna baita, inoiz amaitzen ez den lana, ez gaztetakoa soilik

² Arizmendiarrietak pertsonaren eta kooperazioaren kontzeptua bere fede kristauetik garatu du. Baina Kropotkinen Tolstoiren “sozialismo kristaua” gatik esaten duena birresan liteke Arizmendiarrietatik: haren arrazoiak, motibazioak, helburuak, erlijiosoki sinesgabe izanik ere berdin-berdin norberegana litezke. Horratio problema oso larri bat ezin dugu ezikusi: ideia kooperatiboa diskurtso erlijiosoaren barruan bilduta zegoen bitartean, munduko arruntena zen hurkoarenganako estekamendua, norbere buruaren sakrifizioa, austeritatea, etab., exijitzea. Gaurko diskurtso “laikoan” horrelako bertuteentzat leku gutxiago dago (desazkundearen ideiak-eta, indar gehiago hartzen ez badute batik bat).

edo lantegi kooperatibo batean sartu artekoa; beti lantzen jardun beharra daukaguna da. Norberak egiten ez bada, besteak ezingo dio egin. Baina bai elkarri lagundu. Inor ez da pertsona izatera bera bakarrik ailegatzeko, pertsona bilakatzea bera obra kooperatiboa da. Kooperatibisten obligazioa da, nik uste, lantegietan teknologia berritzea bezalaxe, langileengan espiritua berritzeko formula egokiak aurkitzea, sua betiko itzaliko ez bada.

Arizmendiarieta beti pertsonaren garrantziaz eta zentraltasunaz mintzo da, baina haren diskurtsoa batzuetan oso abstraktua geratzen da. Ulertzen al dugu, benetan ulertu, haren mezua, eta haren insistentziaren zergatikoa? Gauza batzuk, errazegi ulertu uste ditugulako, ez ditugu ulertzen. Zer da pertsona hori, hain garrantzizkoa omen dena, eta zertan datza doi-doia horren inportantzia? Arriskua baitago, edo berbaro hori batere sinestu ez eta jaramonik ez egiteko, euria entzuten den moduan (denok ikusten dugu errealitatean inor ez dela hain-hain garrantzizkoa, gutako edozein gabe ere fabrikak edo kooperatibismoak eta munduak berdin-berdin diraukeela), edo pertsona hain sublime hori fantasma baten modura ikustekoa. Zein da hitz horren mamia?

Bereiz dezagun ikuspegi teoriko-filosofikoa eta ikuspegi praktiko-soziala. Arizmendiarietak alderdi biak dauzka beti gogoan, pertsona aipatzen duenean.

Askotan konfunditu egiten ditugun arren, pertsona eta indibidua ez da gauza bera. Adibide batez balia gaitezke: zeharo mozkortu eta etxeari su eman diot; emaztea eta haurrak kiskalita hil dira. Jazorikoa norbaitek jazoarazi duenez, gertariaren subjektu material bat badago, kausa bat, eta hori ni naiz (indibidua). Subjektu mozkor hori bere buruaren jabe ez zenez, ordea, gertatuaren erantzule ez naiz, ez naiz subjektu morala (pertsona).

Subjektu moral edo pertsona bezainbatean mundu materialean beste ezer ez bezalako zerbait naiz. Munduan kausak daude, ez asmo edo intentzioak, xedeak. Mundua ez da morala - subjektu morala ez da mundua, esan genezake. Ez naiz gauza bat, ez naiz objektu bat (pertsona gisa subjektu naiz beti). Definitu ezinezkoa naiz, hortaz; ezin dut zer naizen zermugatu (“de/finitzea” hori da), ezin dut zer naizen zuzenean esan, esateak objektu bihurtuko baininduke. Hor dago pertsona (izatea) zer den zuzenean adierazteko zailtasuna; ezin da. Kontzientzian inperatibo morala txertatua duen subjektu morala, dio Kantek, aitortu egin liteke bakarrik, eta errespetatu. Esperientzia sentigarri soila transzenditu egiten du. Ezin liteke beste ezerekin alderatu, munduan bera da zer bakarra, “duintasuneko” izakia, fenomeno natural edo “prezioko” beste guztiaren bestetara. Ez da eta ezin da bitartekotzat era-

bili (Estatuaren edo ekonomiaren tresnatzat, esaterako), berbere baitako helburu da. Kanten espresio korapilatsu hauekin, pertsonak fenomeno naturalen maila gainditu egiten duela, adieragin gura da. Fenomeno naturala indibidua da (instintoak, etab.; eta, Naturan dena bezala, indibidua askotan bitartekoa da hainbat helburutarako, prezioa dauka). Pertsona Natura transzenditzeak ezagutarazten du (askatasunak, kontzientziak). “Espiritua” da, esango du Max Schelerrek.

(Gizon-emakumeok une berean bi erresumatako izakiak garela, esango du Kantek: kausen erresumakoak –Naturako fenomenoak alegia–, eta helburuen erresumakoak).

Esaera lainotsu guztion mamia geuk nolabait barne esperientzian bizitu geneza-keen moduan barnatzen, hau da, pertsona bere arieran zer den, pertsonaren errealtate bizia, ez kontzeptuala, fenomenologia, existentzialismoa, pertsonalismoa saiatu dira filosofia eta literatura garaikidean: Max Scheler, Maritain, etab. Pertsona trantuan atzematen dugu, dio Gabriel Marcelek. Indibidua dialogoan, begirunezko eta baiespenezko hurbilketan, komunitatea sortzean, bihurtzen zaigu pertsona. Pertsonaren ikerketako “metodo” pribilegiatuak maitemintze prozesua, maitasuna dira. Lehen edonor zena, nor bihurtzen da guretzat. Transformatu egiten da. Indibiduoaren mailatik pertsonaren mailara pasatzen da. Haren duintasuna, misterioa, beste inor ez bezalakotasuna, haren errealtate kontzeptu eta eskema prefabrikatuetara bihurtezina deskubritzen dugu; deskubrimendu horrek geu betetzen eta transformatzen gaitu. Besteak pertsona bezala ezagutuz bihurtzen gara geu ere pertsona. Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua* nobela existentzialista da, baina era berean parkean ikusten dugun edonor anonimo baten pertsona bezala deskubritzeko prozesuaren fenomenologia gisa irakur liteke orobat. Nobela hori 1957koa da, Arrasateko mugimendu kooperatibistaren hasierarekin baterakoa. Aztergai aberasgarria izan liteke, horrela irakurrita, pertsonaren zerizanari buruz garai hartan Euskal Herrian, eta konkretuki Arizmendiarrietaren gogoetan, zegoen kezka ideia konkretuagoa egiteko.

Azkenean pertsona bere-bere misteriozko barnetasuna da, kontzientzia. Kontzientziak –orain praktika sozialari begira– askatasuna eta erantzukizuna esan gura du: eta heldutasuna, etab. “La clave está en la conciencia de cada sujeto”, irakatsi du Arizmendiarrietak (HC, 322). Kontzientzia landuz lantzen da pertsona: indibidua gaindituz, elkarren errespetua ikasiz, batabestea askatuz, komunitate aske eta burujabea eraikiz. Arizmendiarrietaren ahaleginen jomuga gizon-emakume berriak ziren, baina ez aldarean eder-eder egoteko, ezpada ordena sozial berri baten zimen-

duak izateko. Gaur seguruenik bere erreferenteen balioa galdua badu ere, Arizmendiarrietak hitzetik hortzera aipatzen zuen “ordena berria”k sistema kapitalista gainditu beharra eta iraultzaren ideia iradokitzen du. Ekibokoa izan liteke: faxistek erabili zuten, Pio XII.ak erabili zuen. Baina “*L’Ordine Nuovo*” batez ere A. Gramsci eta P. Togliattiren aldizkari sozialista iraultzailea izan da Turinen (1919), gero egunkaria, 1921ean Alderdi Komunista Italiarraren organoa. Gramsciren ideia fabriketan “langile batzarrak” antolatzea zen (“soviet”ak), langileen autoeraketako erremintak izango zirenak, demokrazia proletariaren oinarriak.

Praktikan goitik behera bestelakoa bada ere, Arizmendiarrietaren ordena berriaren ideia ere langileen autoeraketa eta demokrazia proletariarena da, eta horren eraginezko gizarte berriarena. Bakarrrik berak ez du hori komiteren baten edo Alderdiren baten esku uzten, lankide guztien kontzientziaren eta erantzukizunaren pentsura baizik. Horri fidatu dio kooperatibismoa eta kooperatibismoaren eragin iraultzailearen etorkizuna: “La clave de nuestro porvenir, la potencia en la que deberá asentarse un orden humano al margen de imposiciones extrañas, son las conciencias” (HC, 322). Arizmendiarrietak iraultzailea da, baina ez komunista (leninista); edo aldez beste, ez da komunista, baina iraultzailea bai. Pertsonan eta kontzientzian fidatzen da, Alderdian gabe. “El hombre es la base de todo; cual sea el hombre así será la sociedad” (HC, 323).

3. Balioen sorgiaz: pertsona eta komunitatea

Soegiten badugu, gizajendea etxabere soziala da, taldekoa. Nahiko “txintxo” ikusten dugu, portaera arautukoan dabil. Nola sortu dira gizarteak ibilkatzen duten arauak eta balioak; hau da, nola munduratu da morala esaten dugun hori gizaberearen historian —otsoak eta txoriak ez baitira moralak—, eta nola ikasten dugu balioak estimatzen eta gure buruak horien arabera gobernatzen? Honi erantzuteko dauden saio askoak bi joera nagusitara erakar daitezke: bortxaren eta inposizioaren esplikazioa da bat, komunitatearen eta kooperazioaren arrazoa da bestea.

Hobbesen eraikuntza teorikoan, adibidez, haste-hastean gizon-emakumearen berezko izaera eta Naturako egoera legerik eta balio gidatzailerik gabekoa suposatzen da: abiapuntuan norbanako bakoitzaren askatasun mugabakoa dago; edo, nahiago bada, anabasa sozial totala. Nola printzipioz munduan dena edozeinena eta guztiena den eta dena libre dagoen, eta nola edozeinek edozeini edozer gauzaren gozamina norgehiagokatu ahal dion, eta nola norgehiagokan edozeinek duen edozein jo eta akabatzeko ahalmena, eta nola horrela bizi segurtasunik sekula ez dago-

en inorentzat, eta nola biziraupena den guztion goien eta buruko nahikaria: handik eta halatan, bada, den-denek elkarrekin itun bat egin dute, bakoitzak bere askatasun osoa Botere baten eskuetan osoki uzteko, Botere (Estatu) horrek bakoitzaren bizia jagon eta gizon-emakumeen arteko elkarbizitza zuzen dezan. Gizarte aske eta moralki egituratua giza naturak –Naturak, oroharki– ezagutzen ez duen eta galdatzen ere ez duen zerbait da. Askatasun naturala berez otsokeria baino ez baita (“homo homini lupus”). Izuikara da –edozein momentutan akabatuak izateko beldurra– gizakiak euren askatasun naturala Botere begirari eta arauemaile absolutu baten esku lagatzera daramatzana. Leviatan absolutu artifizial horrek (Estatuak) zedarritzen du askatasun soziala, hots, gizakume ororen jokamolde arauak eta kontrola. Funtsean berak sortzen du eta eratzen du gizartea, berak inposatzen dituen balio eta lege eta ordenantzekin. Moral naturalik ez dago; eta ez dago beste balio eta moral sozialik, artifizialik, Botereak (Estatuak) ezartzen dituenak baino. Moralizatu Estatuak egiten gaitu, ez Naturak: inposizioak.

Modurik diferenteenetan, baina beti goitik behera eta indarrezko inposizioaren ildo horretatik diharduen hainbat eskola kontatzen da XIX eta XX. mendeetan, eta gaur bertan ere bai. Marxentzat balioak ez dira klase nagusiaren unean uneko interesen aldarrikapen eta babesa baizik. Morala manupekoak alienazioan eta etsipenean loturik edukitzeko amarrua da; nagusi dagoen ordenari eusteko antapara. Moralaren kontua kontzientzia faltsuaren kapituluetako bat da, hortaz; eta balio ederrak, gizarte injustuan gizakiak duen bere burua engainatzeko eta kontsolatzeko zakur-ametsak. “[Proletari kontzientearentzat] legeak, morala, erlijioa, aurreiritzi burges batzuk besterik ez dira, atzean gisa bereko beste interes burges batzuk ezkutatzen dituztenak”, irakurtzen duzu *Alderdi Komunistaren Manifestuan*. Beste abiapuntu batetik, baina jendeari erlijioak (Jainkoak) eta burgesiak inposaturiko balioen eta moralaren arbuio berean errabiatu da Sartre, hain zuzen ere horrela norbanakoren burujabetasuna ezeztatzen omen delako (eta gizarte guztia burgesten). Darwinekin moralaren inposizioaren ideiak karga berria hartu du: haren bizi-borroka eta hautespen naturalaren irakaspenaren ondoren, sozial-darwinista askok, balio “kristauak” inposizio antinaturaltzat arbuiatu, eta balio eta moral “onak” bizi-borrokaren produktu eta tresnatzat soil jo izan ditu: garaipen bidearena baino ez dago beste baliozko baliorik eta moralik. Hori garaipenera bide hori, indibiduala bezala begiets daiteke (H. Spencer), edo kolektiboa bezala, arrazarena esate baterako. (Kasik ez da erreparatzen, baina bere liburua oihartzun darwinista batekin izenburutu du Hitlerrek: “Mein Kampf”). Nietzschearentzat balio moralak euren jatorrian bertan jada gizatasunaren (Naturaren) ukotik erneak dira; eta, gizartean ezarriak direlarik, gizatasunaren ukazioa dira denak. Freudentzat, era berean, arau eta balio

moralen jatorria instinto natural erotiko eta agresiboen errepresioa da, gizarteak norbanakoari ezartzen diona: hala eragindako neurosi sozialaren bidez bilakatu ei da bideragarri zibilizaziozko odenamendua. Zoriontasun indibiduala sakrifikatuz baka-rik da posible zoriontasun kolektiboa. Ondorioz norbanakoa eta gizartearen artean etengabeko eta azkengabeko borroka dago. Halatsu, bizi-filosofiek norbanakoaren independentzia aldarrikatuko dute; hots, balio sistema sozialki ezarri oren kateak zapartu eta, norberak bere buruari sortzea eta ezartzea bere balio propioak.

Mendeotan, hortaz, oso arruntua dago balio moralen porrotaren (“krisiaren”) kontzientzia, eta moralaren ukoak edo moraltasun berri-berri “guztiz bestelako”en proiektuak hamaikaxto loratu dira. Miranderen *Haur Besoetakoa* da holako proposamen bat: pedofiliaren adibideak aitzakia literarioa baino ez baitirudi, gizartearen onarturiko arauak oro zakurraren salara bidaltzeko, eta “gizonak” bere gogorakoa soil aitortzeko zinezko balio moral bakartzat, horrek lagunartetik lekora kondena-tzen badu ere. Morala gizartearen aurkako autobaiespen bezala.

Giro honi, hau da, alternatiba sumin hauei arretaz gogoematea komeni da, Arizmendiarieta eta horren posizioaren interesa gaur kontrastearen argitan hobeto baloratzen ikasteko. Arizmendiarieta ez zaigu itxuraz hain “moderno” iruditzen. Itxurak itxura, ordea, gure tradizioan dudarik gabe ohikoagoa bai, baina horregatik gutxiago moderno ez den ildo filosofiko-antropologiko batean kokatzen da haren pentsamendua: pertsonalismoaren arrastoan. Pertsonalismoa ere mugimendu filosofiko garaikidea da, gehienbat XX. mendekoa, berein eskola diferente izan duena USAn eta Europan. Arestian aipaturiko erreakzio minkortuak bezalaxe, iraultza industrialak eragindako txikizio sozial eta moralaren buruz-buruko erantzua da bera ere. Bestelako tonu batean eta norabidean, noski (pertsonalismo kristaua batik bat). Marxek eta Engelsek deskribatu duten legez, burgesia boterera heldu den toki guztietan erruki gabe senitarte tradizionala malapartatu du, jendarteko harreman patriarkal eta idilikoak osti-koperatu, langile feudala nagusi naturalarekin elkartzen zuten loturak apurtu. Gizaki eta gizakiaren artean interesaren eta diru-ordainaren harremana baizik ez du ezagutzen, pertsonaren duintasuna truke-balio gorri bihurtu du, erlijiozko emozio santuak nahiz zalduntasunezko bertuteak kalkuluaren izotzetan jeltatu, errespetatu duen askatasun bakarra merkatalgokoa da. “Burgesiak ordura arte beneragarri eta errespetu santuz kontsideratzen ziren jarduera guztiei beren aureola kendu die. Medikua, legelaria, apezka, poeta eta jakintsua soldatapeko bihurtu ditu. Burgesiak famili harremanen sentimenduzko belo hunkigarria urratu du, haiek dirupeko harreman hutsak izatera beheratuz”. Landerrietako haurrak sortetxetik erauzi eta hirietan pilatuz, proletarizatu ditu, errogabetu (“langileek ez dute aberrik - ezin ken dakieke ez dutena!”), industriako

soldadu simple gisa fabrikatzaer militarri antolatuetan kateatu eta lizifrinatu ditu, makinaren esklabo. Gizakumea honezkero ez da pertsona, lantresna hutsa da, Charles Chaplinek *Garai Modernoak* filmean erakutsi duen gizatasungabe zorabiatuta zapatua.

Giza balioen kiskalmendi horretan, pertsonalismoaren anbizioa ez da moral berri fantastikoren bat asmatzea, balio moralak berritzea soil baizik; puskaila zaharretan oinarriak berrito jartzea, historiari eta tradizioari zertan uko egin gabe. Gero XX. mendean ikusi ahal izan den guztiaren ostein, zilegizkoa dirudi moral berri-berri guztiz bestelakoan esperimintuetan itxaropen larregirik ez gertatzea. Historia ez da gainditzen ukatuz.

Pertsonalistarentzat norbanakoa eta gizartea ezin dira oposizioan pentsatu (kasu patologikoetan izan ezik), elkarrekin kooperazio estuan baizik. Komunitatean jaiotzen gara, komunitatean heltzen gara pertsonak izatera; komunitateak egiten gaitu, guk egiten dugu komunitatea. Dena prozesu zirkular jarraikituan ulertuta. Elkarrekin bizi eta kooperatzeko gogoak helburuko balioak inspiratzen ditu; elkarbizitzak harremanetako balioak eta arauak ikasaratzen eta xedatzen ditu, balioek bidatzen dute bizikidetzat eta kooperazioa. Balioen arabera arautuko du komunitateak hezkuntza, jendetasuna, ordenamendu juridikoa, politikoa. Bizi ahala ekoizten dira balioak, balioen arabera garatzen da bizitza. Lanean zein harreman sozialetan sistema bat taxutzeko jarduera guztia komunitatea sortzeko eta kohesionatzeko prozesu beti berria da: balioen kreazioaren prozesua, horiek oinarritzen eta orientatzen baitute bizikidetzat. Kooperazioa zabalduz komunitatea hedatzen da; kooperazioa sakonduz, balioak sendotzen. Prozesuaren jomuga beti komunitatea bera da eta komunitatearen zerbitzua, komunitatearen birkreazioa; ez komunitatearen anbizioaren bat ad extra (ezein “garaipen”), eta gutxiago indibiduoaren gogobetetasuna komunitatearen gainetik edo kontra. Komunitatearen jomuga, berrito, pertsona da: pertsona heldua, burujabea, librea, komunitatearen zerbitzaria (ez jopua).

J. P. Arbelbide Etxeberri ez da pentsatzaile pertsonalista, baina egoki adierazi du nola gizakiaren sozialtasunak berezkoa duen ordena eta moral “kooperatibo” bat(en beharra):

“Gizona egin da, baltsan eta lagunekin bizitzeko, eta ez bere gisa, bertzetarik behex.

Elgarrekin bizitzerat gaxharzkete, bai gure baitarik dugun pendura eta jite sortzeko batek, bai asko gauzetan ikhusten dugun elgarren laguntzaren beharrak.

Bainan elgarrekilako bizitze hortan deus onik izaitekotz edo arrimu on batean ibilkatzekotz, premia da bat-bederak bertzeren alderateko eginbideak betha detzan: buruzagiek lege on eta zuzenak ekhar detzaten, bai eta atxikaraz behar den zintasunarekin, agertu gabe batzuekiko ikhustate sobraniorik eta bertzerendako aiherkunderik; premia da menekoek buruzagieri jauspena ekhar diozoten eta hekien nahiak arthoski begira detzaten; premia da gauza sakratu batzueri bezala beha dezagun bata bertearen zuzeneri, eta ez dezagun elgarri den gutieneko bidegaberik egin; premia da, hitz batez, gure lagun guzien alderat atxik dezagun adimendu xoilak berak paganoeri irakatsi deraien egin-molde hau: Nihori ez egin hek guri egitea nahi ez dugunik, eta egin bertzeri hek guri egitea nahi ginituzken guziak” (*Erlisioea. Eskual-Herriari dohazkon egiarik beharrenak*, 1890, II. Kap.).

Nolabait ezusteko seinagarria Arbelbide Etxeberri pasartearen oin-oharreen berme gisa Le Play aipatzea da *–Réforme sociale–*, ordena sozial kooperatibo horrek, eta horrek bakarrik, aseguratzen omen dituela biak esateko, zoriontasun indibiduala eta oparotasun publikoa, eta ordena horren irozgarririk seguruena erlijioa omen dela.

Labur: kooperazioa da komunitatearen oinarri eta sortzaile, komunitate kooperatiboa balio moralen sorburu, balio moralak kooperazioaren piztaile eta euskarri.

4. Ikasketa kooperatiboaz

Zeheki zehatuta, gizaki kooperatiboaren pentsamenduan barnebildurik pertsonaren kontzeptu bat dago, komunitatearen kontzeptu bat, eta historiaren kontzeptu bat.

Arizmendiarrietaren arabera gizakumea bere izaera naturalez abere komunitario kooperatiboa da. “No en vano dijo el filósofo que el hombre que se basta a sí mismo es algo extraño al mundo humano; hay que catalogarle como Dios o bestia”, idatzi du Aristotelesi alusioz (HC, 369). Alegia, bere joera naturala ez da eremuko bakardadean bakartzea, eta ez da norbanaka bere burua nagusiarazteko inguru guztiarekin “neoliberaliki” bizi-borrokan eta lehian ibiltzea ere, indarketaz behartu beharra dagoena elkartasunean biziko bada. Aitzitik, berez lagunartea bilatzen du, jolas eta solaskideak, penak bezala pozak komunikatu eta partekatu egin gura izaten ditu. “Una cosa puede distinguir al hombre de la bestia en los momentos álgidos del placer o del dolor; es el hecho o la necesidad que el primero tiene de comunicar con sus semejantes la alegría al igual que la tristeza” (HC, 369). Gizakia

esentzialki animalia komunikatiboa baita: abere guztien artean bera hiztuna izateak nabarmentzen du hori goitien. Hizkuntza, izan liteke dominazio tresna ere, baina aurren-aurrenik gure barnearen musika da (sentimentuak, agiantzak), elkarlaguntzaren espresioa eta kooperazio espirituaren arima. “Lo que originariamente nos hace solidarios es la capacidad efectiva de comunicación hacia nuestros semejantes. Por algo es el lenguaje recurso tan valioso de solidaridad. Pensar en voz alta constituye por sí un expediente de socialización, tal vez uno de los bienes más estimables y cotizables de la persona humana” (HC, 369).

Eguneroko existentzia bezalaxe, gizakiaren historia ere Arizmendiarrietarentzat kooperazioaren obra da. Historia ikasteen erregeak eta batailak ikastera ohituta gaude (batez ere gure eta Arizmendiarrietaren garaian), baina isil-isilik historia egin egiten duen satorra lana da eta kooperazioa, ez armak. Tamalez historian kooperazio asko behartua izan da - esklaboen elkarlan bortxaturaino; edo beharrak behartua, pobretasunak fabrika modernoetan metatzera derrigortu dituen proletariak esaterako. Kooperazioaren historia ere bortxaz eta krimenez bete dago. Historia ezagun ezagunegi horren kontrastea begien aurrean edukitzea komeniko da, berriro, Arizmendiarrietaren helburuak behar bezala baloratzeko. Sinplea da, beharbada sinpleegia entusiasmo handiak pizteko. Baina fundamental. Historia iraultzeko proiektua da: kooperazioari oinarri berriak jartzea; eta, beraz, historiari. Kooperazioak, pertsonen kooperazioa izateko, libre izan behar du. Kontua da, horretarako lehenbizi pertsonak berak izan behar duela libre.

Aurrera baino lehen, hala ere, Arizmendiarrietarentzat, pertsonalista bezala, garrantzizkoa izan baita kooperazioaren eta kooperatibismoaren naturaltasuna defendatzea, argitasuntxo bat zor dugu apika enfasi horren baitezpadaz eta arduraz gaur egun ere. Produkzio ugari dago zine dokumental eta literatura zientifiko edo zientzia-fikziozkoan, naturala eta eboluzioarentzat positiboena abereen erreinuan, eta gizakiarenean hortaz, norgehiagoka eta bizi-borroka aurkezten duena, R. Dawkinsen *Gen norberekoa* (*The Selfish Gene*, 1976) txit arrakastatsua adbz. Zientziari berea utzirik, batik bat dibulgazioarekin zabaltzen den neodarwinismo horren erabilera soziologiko eta are psikologikoak, gizatasunaren kontzeptua auzitan jartzen du berriro. Bizidun ororen oinarriko lege biologikotzat norberekoikeria emanez, ez da Naturaren ikerketa zientifikora antropomorfismo desgisatu bat proiektatzen soilik, ezpada egoismoa bera premoral edo estramoralizat banalizatzen da. Are, egoismoa eta espazio ahalik handienaren inbasioa biziaren lehen agindu bezala positibatuz, zientziaren zakuan ideologia sozial berekoienaren justifikazioa pasatzen da kontrabandoan, eta globalizazio politika agresiboenaren apologia egiten da berdenboran (M. Midgley, J. Bauer). Kontrara,

Arizmendiarietaren gizaki eta gizatasun kontzeptuan, berekoikeriaren parte ignoratu gabe, funtsezkotzat izaera solidario eta kooperatiboa jotzen da. Eta gizakumearen aiurri kooperatiboak, oinarriak: a) giza naturan dauzka, b) historian dauzka (euskal tradizio auzolanginetan, adbz.), c) erlijioan dauzka, eta d) elkar-hezkuntzan dauzka.

Arizmendiarieta irakurtzen baduzue, espiritu kooperatiboak exijentzia moral gogorrak ditu, baina ez antinaturalak. “El hombre no necesita anular sus pasiones, sino domesticarlas. El hombre no debe dejar de lado sus aspiraciones de superación, sino disciplinarlas y jerarquizarlas” (HC, 249). “Uno no nace cooperativista, porque ser cooperativista requiere una madurez social, un adiestramiento de convivencia social. Para que uno sea auténtico cooperativista, capaz de cooperar, es preciso que haya aprendido a domesticar sus instintos individualistas o egoístas y separarse a las leyes de la Cooperación” (HC, 231). Naturak landua izan behar duela esango du, ez katigatua. Gogoko esaunda zuen, gizakia ez dela jaiotzen, egin egiten dela; eta egin, elkar-hezkuntzaren bidez egiten da. Hezkuntza aroa ez da eskolara mugatzen, kooperatibismo guztiak izan beharko luke elkarrentzako eskola etengabea; denak elkarren maisu eta elkarren ikasle (HC, 247). Nor izaten ikasten beti, edonor barik; pertsona izaten, ez indibiduo.

Buruenik, bada: kooperatibistei Arizmendiarietak austeritatea, lizifrina, heldutasuna eta parte-hartze sakrifkatua, solidaritate eskuzabala, idealismoa, exijitu die. Ez naturaren hilduratze bezala, indarberritze legez baizik, bakarka eta norberekoiki jardun ordez komunitatean baturik indarrak doblatzeko. Bigarren: horrela esanda arraroa irudituko bazaigu ere, kontzientzia kooperatiboak historiaren filosofia propio bat ikasi behar du, giza historia (lana, ekonomia, politika) modu propioan interpretatzeko bere ikuspegia garatu, eta arabera konprometatu gizarte ekintzan. “Conciencia de libertad..., conciencia de justicia social..., conciencia de desarrollo..., conciencia participativa” (HC, 451). Kooperatiboa izateak pertsona bezala munduan egoteko modu oso bat esan gura behar du, eta mundu osoaren aurrean erantzukizuna.

Hezkuntzaren funtsezkotasuna Lanki/Huhezikoko *Lankidetza. Arizmendiarietaren eraldaketa proiektua* liburuan daukagu ezin hobeto laburbilduta: “Hezkuntza da eraldaketa proiektuaren lehen oinarria. Izan ere, beraren bitartez transmitituko ditugu elkartasun eta lankidetzaren izpiritu berria eta errealtate zuzenago bat eraikitzeke balioak. Hezkuntzak kontzientziak eraldatzen ditu, gizakiaren nortasuna moldatzen du, pertsona berriak bere inguruneko errealtatea eralda dezan. Azken helburua gizaki nahiz komunitate hobea eraikitzea da, non anaitasuna, elkartasuna, parte-hartzea, kooperazioa... izango diren ardatz nagusiak” (L, 74).